

історичний белетрист (роман-диалогія “День гніву” (1948)), а також успішний драматург, автор таких популярних п’єс, як “Облога” (1943), “Ворог” (1946), “Ордер” (1948). Здивує Ю. Косач і в останнє десятиліття свого життя, коли у США один за одним із-під пера хворого, усіма забутого письменника вийдуть три надзвичайно оригінальні романи: “Сузір’я Лебедя” (1983), “Володарка Понтиди” (1987) та “Чортівська скеля” (1988).

На жаль, і про це теж потрібно сказати, “дивуватиме” Ю. Косач і своїм особистим життям, і суперечливими громадсько-політичними вчинками, що не завжди позитивно впливатимуть на його творчість. Але докладна розмова про це ще попереду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гординський С. Чотири реторти лірики // *Назустріч*. – 1935. – № 2. – С. 2.
2. ДАВО у м. Луцьку, Ф. № 191, оп. 1, спр. 205, Арк. 1–471.
3. ДАВО у м. Луцьку, Ф. № 35, оп. 9, спр. 588, Арк. 108.
4. З преси і журналів // *Дзвони*. – 1938. – № 4–5. – С. 204–206.
5. Калнів Й. Лицем до життя // *Ми*. – 1934. – № 2. – С. 175–183.
6. Косач Ю. Лист до редакції // *Тризуб*. – 1931. – 29 листопада. – С. 14.
7. Косач Ю. Лист недавнім друзям // *Нові шляхи*. – 1929. – № 6. – С. 177–179.
8. Косач Ю. Про себе // *Наші дні*. – 1942. – Листопад. – С. 3.
9. Р. О. Бібліографія // *Вістник*. – 1938. – № 5. – С. 393–397.
10. Рудницький М. Європа і ми // *Ми*. – 1933. – № 1. – С. 97–106.
11. Т. Р. Рецензія // *Дзвони*. – 1935. – № 1. – С. 54–57.
12. *Хроніка* // *Назустріч*. – 1938. – № 9. – С. 6.
13. ЦДА у м. Львові, Ф. № 311, оп. 1, спр. 10, Арк. 45–47.
14. ЦДА у м. Львові, Ф. № 361, оп. 1, спр. 90, Арк. 1–23.

Ростислав Радисhevський

“НА ВАРТІ НАЦІЇ” З ЮРІЄМ КОСАЧЕМ

У статті йдеться про основні засади історизму романістики й літературно-критичної спадщини Юрія Косача. Зокрема, більш детально проаналізована його праця “На варті нації”, а так само статті про О.Ольжича та М.Куліша, які в повному обсязі подані на сторінках часопису з метою привернення уваги читача до літературно-критичного доробку письменника.

Ключові слова: творчий націоналізм, неоготична поезія О. Ольжича, сюрреалістичність драматургії М. Куліша.

Rostyslav Radyshevsky. “On the watch of nation” with Yuriy Kosach

The paper outlines the principles of historicism which form the basis of Yuriy Kosach's novels and literary criticism. The present analysis is centred on the writer's article “On the watch of nation” as well as on his essays about O.Olzhych and M.Kulich; the latter are reprinted here in order to draw the reader's attention to Yuriy Kosach's role as a literary critic.

Key words: creative nationalism, neogothic poetry of O.Olzhych, surrealist nature of the plays by M.Kulich.

Юрій Косач (1909–1990) – представник славетного роду Драгоманових-Косачів, багатогранна високоінтелектуальна особистість. Він не лише видатний прозаїк, а й поет, і драматург, і літературний критик, і публіцист, і перекладач. Юрій Косач належить до новаторських митців української материкової (міжвоєнного періоду) та еміграційної літератури. Більшість його творів були опубліковані за кордоном, і вони практично недоступні широкій читацькій аудиторії. У радянські часи надруковано лише кілька збірок, які не суперечили жорсткій ідеології режиму, а в наш час перевидано “Еней і життя інших”, “Рубікон Хмельницького”, “Сонце в Чигирині”.

Визнання критики й читачів Ю.Косачу принесли твори якісно нового, європейського рівня, насамперед поезія, історична проза та драматургія. Саме вони й були відзначені престижними нагородами журналу “Назустріч”, преміями Товариства письменників і журналістів, Українського католицького союзу. Доробок письменника обговорювали і критикували найавторитетніші тогочасні літературознавці – С.Гординський, Л.Нигрицький (Г.Лужницький), Богдан Чорногор (М.Матвіїв-Мельник), М.Гнатишак, М.Голубець, Д.Донцов, а пізніше Ю.Шевельов, І.Костецький. Значний резонанс та популярність, найперше в колі інтелектуальних, освічених читачів, мали твори Косача на теми з минулого. Зусилля Косача, на відміну від більшості міжвоєнних белетристів, спрямовувалися не на відкриття України для західного світу, а на своєрідне перевідкриття, тобто на відшукування в минулому фактів, які би безпосередньо засвідчували її належність до європейського світу. Варто погодитись із думкою Романа Федоріва, що “історична романістика Ю.Косача може зробити честь будь-якій літературі” (1996). Рання творчість, зокрема його історична проза, уже знайшли належне наукове висвітлення в кандидатській дисертації Сергія Романова (2008), а екзистенційні твори – у студіях В.Агеєвої, І.Василишина, Н.Лисенко-Мельник, О.Дмитрук. Натомість творчу спадщину воєнного й повоєнного періоду залишається ще відкрити, що потребує всебічних синтетичних студій та неупередженого аналізу, як і написання правдивої літературної біографії.

Ю.Косач витворив новий погляд на історичність, основою якого було успішне поєднання глибокої філософської думки, базованої на всебічному науковому дослідженні історичних подій минулого з відчутним духом доби й мистецьким його втіленням. Притаманне письменнику модерне відчуття історичності ґрунтувалося на глибинному зацікавленні історизмом як тереном мистецького діяння. У передмові до роману “Рубікон Хмельницького” він писав: “Я не хочу розважати, я хочу перш за все реконструювати добу і викликати її людей, згідно з документами, що промовляють завжди яскравіше, ніж усяка уява, або, згідно з законами імовірності”. Цей твір став прологом і разом із втраченим романом “Дюнкерк” (залишилась лише перша частина) входив до задуманої Ю.Косачем великої епопеї про Хмельничину під назвою “Цезар степів”, серцевину якої мали становити “День гніву” (у двох книгах) і “Смерть в Чигирині”. Головною домінантою прози письменника була, за висловом С.Гординського, “боротьба за героїчну людину” з дискурсом “історії осіб та історії ідей”. Не становлять винятку в цьому контексті найважливіші романи й повісті американського періоду – “Володарка Понтиди”, “Чортівська скеля”, “Сузір’я лебедя”. Уся його літературна спадщина пройнята “творчим націоналізмом” із культом волі й чину, бо, за словами автора, “як будова тільки задля будови не варт нічого, так і воля без спрямованості, без духовної напруженості й без організації її може стати порожнім звуком”. Із цією проблемою автор зв’язує поняття творчого націоналізму, що, за Ш.Моррасом, не є лише збройним захистом усіх скарбів духа нації. “Український патріотизм, – пише Ю.Косач, – це не лише любов до ґрунту, до підсоння, мови чи інших ознак племінності, а це передусім служба нації, це передусім суспільна правда, що є творчою, промінною й організуючою. Цього українського патріотизму, який організовував волю українців, не визнають прихильники імперської єдності, що викликають упирів малоросійства” (“Привиди малоросійства й дійсність українства” // *Нація* в поході. – 1939. – № 10-11. – С. 22).

Найбільш повно “українська героїчна правда”, що плекалась протягом віків, представлена 27-річним Косачем у його літературно-критичній праці “На варті нації” (1936), де через найвиразніші літературні явища стверджуються

прагнення українців до свободи та збереження й формування справжньої ідентичності. Використовуючи сентенцію П.Куліша про те, що література повинна бути “вогненним мечем”, тобто стояти “на чаті нації”, Ю.Косач робить під цим кутом зору огляд українського письменства від початків до 30-х років ХХ століття. Заслуговує на увагу його оригінальне групування матеріалу, систематизація і навіть періодизація. “На початку був чин, а прачином було слово”, а “слово попередило й запліднило чин” і “стало на варті чину” – у такому містичному поєднанні, за Косачем, творилася “неопалима купина”, в якій палають гусли Боянові, Митусові, ключ Вишеньського і Ставровецького, полум’яні карти Величка й Зорки, герлига Сковороди, кобза Шевченкова, Лесина арфа, голубина книга Хвильового, Маланюка гербарій зел українських добрих і злих... Це саме вони становлять Imperium Ucrainum, яка твориться від середньовіччя до сучасності із славленням українського меча й Володимирового тризуба.

Дослідників періодизації української літератури та її стильової різноманітності має зацікавити запропонована Ю.Косачем класифікація. Середньовічний період, де розглядається творчість батька українського письменства Данила Заточника, “Слово о законі і благодаті” київського митрополита Іларіона, “Слово о полку Ігоря”, він називає “На шляхах з варяг у греки”, “Золоті ворота”, “В поході до синього Дону”, “Передмур’я Європи”. Творчість Вишеньського й українських ренесансних митців окреслює як “новий суворий стиль”. Від Петра Могили починається “Київський класицизм”, далі – акценти героїчні “Когда шабля прі нас есть”, патріотична позиція “Історії русів” – у розділі “Після Полтави”. Від Івана Котляревського, на думку Ю.Косача, починається “Хуторянський вік”, де найбільшою перемогою є постать Шевченка, який озвався і обняв Україну з “її страшною славою”. За ним – П.Куліш, М.Костомаров, і закінчують цей період П.Мирний та І.Карпенко-Карий. Наступний розділ “Чую кроки важкі” – це початок ХХ століття: М.Міхновський, І.Франко, Леся Українка, П.Грабовський, М.Коцюбинський, О.Кобилянська, В.Стефаник, В.Винниченко, С.Черкасенко, В.Самійленко, О.Олесь, М.Вороний, Гр.Чупринка. Останній розділ – “Не вітер – буря”. Цим висловом П.Тичини охоплено поетів буремного поліття 1921-1935-х, що закінчується творчістю М.Хвильового, М.Сосюри, О.Ольжича, Ю.Липи, Є.Маланюка. Тобто Ю.Косач у праці по-новому подав різні етапи розвитку українського письменства, висловив свіжі, оригінальні думки про духовний спадок нації, про окремих авторів, виявивши себе великим ерудитом та інтелектуалом.

За Ю.Косачем, історіософічну глибину епохи найкраще висловили співці “української імперії” Ю.Липа, О.Ольжич, М.Куліш, М.Хвильовий, творчість яких пройнята щирим пафосом віри у велике майбутнє України як політичної та цивілізаційної сили, сповненої великого призначення. У цьому ж плані написано посмертні та ювілейні біографії письменників-героїв О.Ольжича й М.Куліша.

Ю.Косач у статті про Ольжича накреслює монолітну сувору постать поета й борця, визначає його роль для новітньої літератури й накреслює шляхи формування образу митця, лицаря-мученика, замордованого в німецькому концтаборі. Автор наголошує, що позачасову неоготичну поезію Ольжича не можливо вмістити в рамки окремої групи, школи чи напряму, але саме його мистецька інтегральна, синтетична концепція знайшла послідовників: О.Лютуринська, М.Асканич, А.Герасевич, М.Могіш, І.Ірлявський.

На думку письменника, єдиною світлою постаттю української драматургії “буремного поліття” був Микола Куліш, творчість якого виросла на класичному театрі, зокрема жанрі політичної драми, і була спрямовна в майбутнє, що найбільш яскраво виявилось у його сатиричному “Міні Мазайлі” й памфлеті

“Народний Малахій”. У цих творах, і передусім у “Патетичній сонаті”, М.Куліш створив новий стиль, новий канон української драматургії – сюрреалістичний та історіософічний, оприлюднивши несподівану музикальну чітку цілісність.

подаючи статті про О.Ольжича та М.Куліша, хочемо привернути увагу читача до літературно-критичного доробку Ю.Косача, прикметного цілком оригінальним стилем, лише йому властивим глибоким проникненням у сутність літературних явищ, умінням належного поцінування окремих постатей. Не менш важливі і його статті про зарубіжні літератури та переклади.

Юрій Косач

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

Пам'ятаю 1934 рік у Празі, в Атенах української еміграційної поезії, весняний легіт із садів біля Клементинум. Оце вийшов з бібліотеки русявий, високий юнак із прозорими очима, з дівочою, ніжною посмішкою, увесь – предивна злагода. Хотілось, за звичкою, прирівняти – ким міг би бути цей юнак? Спудеем Київської Академії? Вагантом Середньовіччя, що мандрує, шукаючи правди, по шляхах Франконії й Чеського Лісу? Джурою лицарським хрестоносця Танкреда? Але ні, може швидше був би він товаришем Бояна, або другом у дружині вікінга – русявого Гаральда, поета норманського, що засилав сватів до дочки нашого світлого Ярослава у красні київські сади...

Олег Ольжич – це таки справді наше золотаве раннє Середньовіччя. Мужня лагідність, дівоча чистість і характерність гридня, криця й троянди, усміх світанку Імперії й відсвіт леца обосічного меча дружинникового, вихор походу й прозолоть в келії мислителя.

Ольжич – автохтон нашої духовності, але не лиш сучасної доби, не лиш Шевченкової, а, парафразуймо слова його вчителя археології – В. Щербаківського, сказані про нашу націю взагалі – “автохтон на своїй землі не від VI в. по Р. Хр., тільки ж від неоліту, тобто не менше 5.000 літ”.

Ольжич – відсвіт нашої вічності. Це український дух, що застиг на мить в своїй безупинній вібрації й обрав собі речником цього юнака – сина мелодійного О. Олесья, нащадка козацького слобожанського роду Кандиб. Обрав собі на мить – бо чи ж не миттю було це коротке як блискавиця, як відблиск, творче життя О. Ольжича?

Quem di diligunt, adolescens moritur, – говорив Плавт (кого боги люблять, той молодим умирає). Про це ми знаємо з прикладів: Моцарт, Кляйст, Байрон, Шеллі, Лермонтов. І самий Ольжич прозоро писав колись, що таким як він, “не дано до тридцятого року прожити”. Прожив він по цьому вирокові собі ще декілька років, щоб умерти мучеником-героєм в німецькому казематі.

В якихсь книгах вічності, в списках, вибраних богами, призначено було О. Ольжичеві стати поетом *Ukrainae militantis*, поетом міждіб'я 1917-1939, просто українським поетом.

Подається за: *Літопис політв'язня*. – Мюнхен, 1946. – Ч. 1. – С. 13-16.